

ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА НОТАРІАТУ ТА ПРИНЦИПИ ЇЇ ПОБУДОВИ

Солоцький Д.О.,
*здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії,
Науково-дослідний інститут державного будівництва
та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України
ORCID: 0009-0008-8755-4749
e-mail: solotskyi@ukr.net*

Солоцький Д.О. Організаційна структура нотаріату та принципи її побудови.

Стаття присвячена дослідженню організаційної структури нотаріату та принципам його побудови. В цьому контексті зазначено, що організаційна структура нотаріату відображає компетенцію та систему нотаріальних органів та посадових осіб, які уповноважені здійснювати нотаріальну діяльність. Встановлено, що організаційна система нотаріату залежно від правового статусу її суб'єктів та наявності у них правомочностей щодо нотаріальної діяльності включає: 1) загальних суб'єктів, які можуть вчиняти будь-які нотаріальні дії – а) нотаріуси, які можуть бути як державними, так і приватними; б) уповноважені посадові особи, що залучені до нотаріальної діяльності через територіальну ознаку (ті, що знаходяться за межами території України або на території сільських населених пунктів); 2) спеціальних суб'єктів, що можуть вчиняти окремі нотаріальні дії у визначених законом випадках – уповноважені посадові особи, що залучені до нотаріальної діяльності через локальну ознаку.

Акцентовано увагу на тому, що організаційна система побудови нотаріату заснована, в першу чергу, на принципах всеохопленості та територіально-локальної доступності. Проаналізовано вплив цих принципів на діяльність усіх суб'єктів, що здійснюють нотаріальну діяльність в повній мірі або вчиняють окремі нотаріальні дії, незалежно від їх перебування на території України або поза її межами. Зазначено, що впровадження в Україні правового режиму воєнного стану опосередкувало потребу обов'язкового врахування законодавства про санкції, що має прояв у здійсненні додаткового контролю під час прийняття документів дипломатичними та консульськими інституціями на предмет статусу осіб, які звернулись та дотримання ними законодавства про правовий режим воєнного стану.

Виокремлено похідні принципи організації нотаріату, а саме: вчинення нотаріальних дій та прирівняних до них дій лише уповноваженими на те особами; можливість оскарження щодо вчинених нотаріальних дій або відмови у їх вчиненні; зобов'язання підпорядковуватись Міністерству юстиції України незалежно від місця посадової особи, що вчиняє нотаріальну дію чи прирівняну до неї в системі нотаріату чи від місця вчинення нотаріальної дії; зобов'язання до реєстрації нотаріальних дій та прирівняних до них дій незалежно від місця посадової особи, що вчиняє нотаріальну дію в системі нотаріату чи від місця вчинення нотаріальної дії тощо.

Ключові слова: нотаріат, організаційна система, нотаріальні дії, нотаріальний округ, принципи організації нотаріату.

Solotskyi D.O. Organizational structure of the notary office and principles of its structure.

The article is devoted to the study of the organizational structure of the notary public and the principles of its construction. In this context, it is noted that the organizational structure of the notary public reflects the competence and system of notarial bodies and officials authorized to carry out notarial activities. It is established that the organizational system of the notary public, depending on the legal status of its subjects and the presence of their powers regarding notarial activities, includes: 1) general subjects who can perform any notarial actions - a) notaries, who can be both state and private; b) authorized officials involved in notarial activities due to a territorial feature (those located outside the territory of Ukraine or in the territory of rural settlements); 2) special subjects who can perform certain notarial actions in cases specified by law - authorized officials involved in notarial activities due to a local feature.

Attention is focused on the fact that the organizational system for building a notary public is based, first of all, on the principles of comprehensiveness and territorial-local accessibility. The impact of these principles on the activities of all entities that carry out notarial activities in full or perform individual notarial actions, regardless of their stay in the territory of Ukraine or outside it, is analyzed. It is noted that the introduction of the martial law legal regime in Ukraine mediated the need for mandatory consideration of the legislation on sanctions, which is manifested in the implementation of additional control during the acceptance of documents by diplomatic and consular institutions regarding the status of persons who have applied and their compliance with the legislation on the legal regime of martial law.

The derived principles of the organization of notarial services are identified, namely: the performance of notarial acts and actions equivalent to them only by authorized persons; the possibility of appealing against the performed notarial acts or refusal to perform them; the obligation to be subordinate to the Ministry of Justice of Ukraine regardless of the position of the official performing the notarial act or the action equivalent to it in the notarial system or the place of performance of the notarial act; the obligation to register notarial acts and actions equivalent to them regardless of the position of the official performing the notarial act in the notarial system or the place of performance of the notarial act, etc.

Key words: notary, organizational system, notarial actions, notary district, principles of notarial organization.

Постановка проблеми. Формування концепту правового статусу нотаріату в Україні потребує врахування усіх аспектів, що є його складовими або мають суттєвий вплив на ці складові. До них відноситься й врегулювання питань організаційної структури нотаріату, принципів його побудови. При цьому, для отримання істинного знання про концепт правового статусу нотаріату в Україні та його побудову необхідно врахувати як чинні нормативно-правові акти, доктринальні напрацювання, результати практичної діяльності, так і міжнародні стандарти в сфері нотаріату, що вплинули на його сучасний стан та місце в правовій системі України або можуть на це вплинути. В Україні сформовано ряд механізмів, які забезпечують роботу нотаріату. Наприклад, впорядковано виділення нотаріальних округів, розмежовано діяльність приватних та державних нотаріусів, врегульовано процедурні моменти. Проте, залишається відкритим аспект цілісного бачення організаційної побудови нотаріату, що безумовно впливає на визначає характеристики правового статусу нотаріату. Таким чином, для формування якісно нового підходу до концепту правового статусу нотаріату, необхідним є дослідження організаційної побудови нотаріату в Україні, принципів його функціонування та взаємин з державою та іншими суб'єктами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями визначення сутності нотаріату та особливостей його функціонування в Україні займалися такі вчені як: В.М. Аргунова, К.Ф. Досінчук, М.С. Долинська, О.Г. Дріжчан, Ю.В. Желіховська, В.Г. Зайчук, Л.Ф. Лесніцька, В.Д. Степаненко, О.С. Чепець та ін. Проте, незважаючи на значну кількість наукових праць, яких присвячено тематиці становлення нотаріату, питання визначення ключових аспектів трансформації нотаріату в незалежній Україні, питання організаційної побудови нотаріату та виділення принципів на яких базується така система є малодослідженим.

Мета статті – окреслення організаційної структури нотаріату та виокремлення принципів її побудови.

Вклад основного матеріалу. В цілому, організаційна структура нотаріату відображає компетенцію та систему нотаріальних органів та посадових осіб, які уповноважені здійснювати нотаріальну діяльність. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про нотаріат», право на вчинення нотаріальних дій, що є умовою віднесення до нотаріальних органів, належить: а) нотаріусам державних нотаріальних контор, б) нотаріусам державних нотаріальних архівів, в) нотаріусам, що займаються приватною нотаріальною діяльністю; г) уповноваженим посадовими особами органів місцевого самоврядування у визначених законом випадках; д) консульським установам України та дипломатичним представництвам України у визначених законом випадках [1]. Вчинення окремих нотаріальних дій здійснюється й спеціально уповноваженими суб'єктам за конкретних обставин. Наприклад: головні лікарі, їх заступники з медичної частини або чергові лікарі лікарень, госпіталів, інших стаціонарних закладів охорони здоров'я, а також начальники госпіталів, директори або головні лікарі будинків для осіб похилого віку та осіб з інвалідністю можуть посвідчувати заповіти. Аналогічно, такі ж правомочності мають: капітани морських суден, начальники експедицій,

командири (начальники) військових частин, з'єднань, установ або військово-навчальних закладів, начальники установ виконання покарань, начальники слідчих ізоляторів.

Отже, організаційна система нотаріату залежно від правового статусу її суб'єктів та наявності у них правомочностей щодо нотаріальної діяльності включає:

1) загальних суб'єктів, які можуть вчиняти будь-які нотаріальні дії – а) нотаріуси, які можуть бути як державними, так і приватними; б) уповноважені посадові особи, що залучені до нотаріальної діяльності через територіальну ознаку (ті, що знаходяться за межами території України або на території сільських населених пунктів);

2) спеціальних суб'єктів, що можуть вчиняти окремі нотаріальні дії у визначених законом випадках – уповноважені посадові особи, що залучені до нотаріальної діяльності через локальну ознаку (типу, знаходження на морському судні, в експедиції, військовій частині і тому подібне).

Виходячи з суб'єктного складу нотаріату та умов набуття окремими посадовими особами правомочностей щодо вчинення нотаріальних дій, можемо припустити, що організаційна система побудови нотаріату заснована, в першу чергу, на принципах всеохопленості та територіально-локальної доступності. Вказаний принцип побудови нотаріату в Україні відповідає положенням Фундаментальних принципів системи латинського нотаріату [2]. В українському вимірі, це означає, що держава на законодавчому рівні встановила умови, за яких кожен громадянин має мати доступ до отримання нотаріальних послуг. Так, в діяльності державних та приватних нотаріусів цей принцип має прояв в тому, що вони мають зареєструвати свою нотаріальну діяльність у відповідному нотаріальному окрузі, що встановлюються відповідно до адміністративно-територіального устрою України. У відповідності зі ст. 13¹ Закону України «Про нотаріат», «нотаріальним округом» вважається територіальна одиниця, в межах якої нотаріус здійснює нотаріальну діяльність і в межах якого знаходиться місце роботи нотаріуса [2].

Примітно, що в окремих випадках, у разі неможливості фізичної особи з'явитися в зазначене приміщення та, коли того вимагають особливості посвідчуваного правочину, нотаріальні дії можуть бути вчинені поза приміщеннями роботи нотаріуса, але в межах нотаріального округу. Проте деякі нотаріальні дії мають бути вчинені лише в певному нотаріальному окрузі. Наприклад, місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця. Якщо спадкодавець мав кілька місць проживання, місцем відкриття спадщини вважається останнє місце реєстрації спадкодавця. Таким чином, для відкриття спадкової справи та подальшого оформлення спадщини спадкоємець має звернутись до будь-якої державної нотаріальної контори або приватного нотаріуса, які здійснюють свою діяльність в межах територіальної одиниці (місто, село, селище), що була останнім місцем проживання спадкодавця [3].

Забезпечення прав громадян України на вчинення нотаріальних дій за кордоном здійснюється уповноваженими посадовими особами, що залучені до нотаріальної діяльності через територіальну ознаку – консульських установах та дипломатичних представництвах. Так, можна виокремити такі характеристики вчинення нотаріальних дій за межами території України: нотаріальні дії мають бути вчинені у приміщенні дипломатичного представництва та консульської установи; у разі неможливості з'явлення фізичної особи в вищезазначене приміщення та, коли цього вимагають особливості вчинюваних нотаріальних дій, їх може бути вчинено поза вказаними приміщеннями, але в межах території діяльності дипломатичного представництва або консульської установи, у межах консульського округу; вчинення нотаріальних дій закордоном відображається у відповідних реєстрах шляхом присвоєння окремих порядкових номерів на документах, що видаються консулом, чи в посвідчувальних написах; вчинення нотаріальних дій можливе у разі пред'явлення всіх необхідних для цього документів, сплати консульського збору і відшкодування фактичних витрат тощо [4]. Впровадження в Україні правового режиму воєнного стану опосередковує потребу обов'язкового врахування законодавства про санкції. Це означає, додатковий контроль під час прийняття документів дипломатичними та консульськими інституціями на предмет статусу осіб, які звернулись та дотримання ними законодавства про воєнний стан. Так, консул повинен після звернення до нього особи щодо якої застосовано санкції та, якій було відмовлено у вчиненні нотаріальної дії, із зазначенням відомостей про нотаріальну дію, вид санкції, а у разі застосування санкції у виді блокування активів – про актив, щодо якого звернулася така особа, повідомити про це Міністерство закордонних справ України [5].

Забезпечення прав громадян України на вчинення нотаріальних дій, що проживають на території сільських населених пунктів забезпечується посадовими особами місцевого самоврядування

відповідної територіальної громади у відповідності до ст. 37 Закону України «Про нотаріат» [1]. До основних характеристик вчинення нотаріальних дій в такому форматі віднесемо: вчинення нотаріальних дій в приміщенні органу місцевого самоврядування (в окремих випадках нотаріальні дії можуть бути вчинені поза вказаним приміщенням); вчинення нотаріальних дій після їх оплати в день подачі всіх необхідних документів; нотаріальні дії, яких вчинено посадовою особою органу місцевого самоврядування, мають бути зареєстровані в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій органу місцевого самоврядування [6].

Щодо діяльності спеціальних суб'єктів, що можуть вчиняти окремі нотаріальні дії у визначених законом випадках, тобто уповноважених посадових осіб, що залучені до нотаріальної діяльності через локальну ознаку, зазначимо таке. В основному їх діяльність здійснюється відповідно до таких правил: посадові, службові особи при посвідченні заповітів і довіреностей зобов'язані зберігати нотаріальну таємницю та не розголошувати відомості, отримані під час їх посвідчення; для посвідчення заповіту і довіреності посадовими, службовими особами на відповідних документах вчиняються посвідчувальні написи за формами, затвердженими Міністерством юстиції України; посвідчені заповіти і довіреності реєструються посадовими, службовими особами, крім капітанів морських або річкових суден, що плавають під прапором України, начальників пошукових або інших експедицій, в реєстрі для реєстрації заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених тощо [7].

Похідними принципами організації нотаріату є: вчинення нотаріальних дій та прирівняних до них дій лише уповноваженими на те особами; можливість оскарження щодо вчинених нотаріальних дій або відмови у їх вчиненні; зобов'язання підпорядковуватись Міністерству юстиції України незалежно від місця посадової особи, що вчиняє нотаріальну дію, в системі нотаріату чи від місця вчинення нотаріальної дії; зобов'язання до реєстрації нотаріальних дій та прирівняних до них дій незалежно від місця посадової особи, що вчиняє нотаріальну дію, в системі нотаріату чи від місця вчинення нотаріальної дії тощо.

Висновки. Підсумовуючи зазначимо, що організаційна структура нотаріату відображає компетенцію та систему нотаріальних органів та посадових осіб, які уповноважені здійснювати нотаріальну діяльність. Запропоновано комплексний підхід до побудови організаційної системи нотаріату залежно від правового статусу її суб'єктів та наявності у них правомочностей щодо нотаріальної діяльності через виокремлення: 1) загальних суб'єктів, які можуть вчиняти будь-які нотаріальні дії – а) нотаріуси, які можуть бути як державними, так і приватними; б) уповноважені посадові особи, що залучені до нотаріальної діяльності через територіальну ознаку (ті, що знаходяться за межами території України або на території сільських населених пунктів); 2) спеціальних суб'єктів, що можуть вчиняти окремі нотаріальні дії у визначених законом випадках – уповноважені посадові особи, що залучені до нотаріальної діяльності через локальну ознаку.

Акцентовано увагу на тому, що організаційна система побудови нотаріату заснована первинно на принципах всеохопленості та територіально-локальної доступності. Проаналізовано вплив цих принципів на діяльність усіх суб'єктів, що здійснюють нотаріальну діяльність в повній мірі або вчиняють окремі нотаріальні дії, незалежно від їх перебування на території України або поза її межами.

Зазначено, що впровадження в Україні правового режиму воєнного стану опосередкувало потребу обов'язкового врахування законодавства про санкції, що має прояв у здійсненні додаткового контролю під час прийняття документів дипломатичними та консульськими інституціями на предмет статусу осіб, які звернулись та дотримання ними законодавства про правовий режим воєнного стану. Доцільним є деталізація діяльності нотаріату в умовах воєнного стану в цілому з виділенням змін, що торкнулись кожного суб'єкта системи нотаріату.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>.
2. Фундаментальні принципи системи латинського нотаріату, яких затверджено Асамблеєю нотаріатів – членів Міжнародного союзу нотаріату 8 листопада 2005 р. URL: <https://npu.ua/palata/uinl>.
3. Нотаріальні округи в Україні: правила їх діяльності та вибору нотаріуса. URL: <https://centraljust.gov.ua/news/info/notarialni-okrugi-v-ukraini-pravila-ih-diyalnosti-ta-viboru-notariusa>.

4. Про затвердження Положення про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України: наказ Міністерства юстиції України та Міністерства внутрішніх справ від 27.12.2004 р. № 142. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1649-04#n16>.
5. Про внесення змін до Положення про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України: наказ Міністерства юстиції України та Міністерства внутрішніх справ від 12.08.2024 р. № 2401. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1238-24#Text>.
6. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування: наказ Міністерства юстиції України від 11.11.2011 р. № 3306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1298-11#Text>.
7. Про порядок посвідчення заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.06.1994 р. № 419. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-94-%D0%BF#Text>.